

اسیر، اسارت و پناہندگی

عبدالجبار زرگوش نسب
دانشیار دانشگاه ایلام

بہار مروتی
انتشارات دانشگاه ایلام

۱۳۹۸

ایلام: انتشارات دانشگاه ایلام، ۱۳۹۸

سرشناسه	: زرگوش‌نسب، عبدالجبار، ۱۳۳۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: اسیر، اسارت و پناهندگی / عبدالجبار زرگوش‌نسب، سهراب مروتی.
وضعیت ویراست	: [ویراست ۲].
مشخصات نشر	: ایلام: هاوار، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۹ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۷۳-۷۵-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: اسارت -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: Captivity-- Religious aspects -- Islam
موضوع	: اسارت جنگی (فقه)
موضوع	: Prisoners of war (Islamic law)
موضوع	: حق پناهندگی
موضوع	: Asylum, Right to
موضوع	: حق پناهندگی (فقه)
موضوع	: (Asylum, Right to (Islamic law)

انتشارات مواز

اسیر، اسارت و پناهندگی

مؤلف: عبدالجبار زرگوش‌نسب، سهراب مروتی

ناشر: هاوار

صفحه آرایی: سجاد حاتمی

طراح جلد: دل‌آرام پری پیکر

نوبت چاپ دوم: ۱۳۹۸

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۷۳-۷۵-۶

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

تلفن: ۰۹۱۸۸۴۰۶۶۳۰

آدرس ناشر: ایلام، چالیمار، بلوار نماز

مطالب

فهرست

۹.....	مقدمه.....
۱۳.....	فصل اول.....
۱۳.....	کلیات و مفهوم شناسی.....
۱۵.....	ساختار پژوهش.....
۱۶.....	اهمیت ضرورت موضوع پژوهش.....
۱۷.....	سوالات.....
۱۸.....	واژه شناسی و مفاهیم.....
۲۹.....	فصل دوم.....
۲۹.....	مشروعیت اسارت در مذهب اسلامی.....
۳۱.....	قرآن کریم.....
۴۹.....	سنت.....
۵۰.....	اجماع.....
۵۰.....	عقل.....
۵۱.....	فصل سوم.....
۵۱.....	اسباب، علل و احکام اسارت در اسلام.....
۵۳.....	جنگ بین مسلمانان و غیر مسلمانان:.....
۵۳.....	جنگ بین مسلمانان و کفار حربی:.....
۵۵.....	جنگ بین مسلمانان و اهل ذمه و پیمان شکنان.....
۵۵.....	جنگ میان مسلمانان (بغی و خروج از اطاعت ولی امر مسلمین).....
۵۷.....	باغیان جمل و صفین.....
۶۰.....	تسلیم شدن مسلمانان در برابر دشمن.....
۶۳.....	فصل چهارم.....
۶۳.....	شرایط اسیر.....
۶۵.....	اسیر گرفتن از نظر مذاهب اسلامی.....

۶۵	اسارت در مذهب حنفیه
۶۷	اسارت در مذهب مالکیه
۶۷	اسارت در مذهب حنابله
۶۸	اسارت در مذهب شافعیه
۶۸	اسارت در مذهب زیدیه
۶۸	نقد و بررسی نظرات و شرایط کلی اسارت
۷۵	فصل پنجم
۷۵	حبس اسرا در روایات: نظر فقها
۸۱	فصل ششم
۸۱	حقوق اسیران
۸۳	تأمین غذا:
۸۶	برخورد انسانی و نیک با اسرا
۸۸	تأمین مکان مناسب:
۸۸	تأمین پوشاک و لباس
۸۹	ملاقات با خانواده و مکاتبات:
۸۹	اجرای عقد و معامله:
۹۱	فصل هفتم
۹۱	راه‌های پایان اسارت
۹۳	بخش اول: حکم نجات اسرای خودی
۹۵	راههای نجات دادن اسرای مسلمان:
۹۵	تبادل اسرا
۹۶	پرداخت فدیة
۹۶	رهایی اسیر در مقابل تعهد شبه اقامت در سرزمین کفر
۹۶	فرار از اسارت
۹۷	بخش دوم- پایان اسارت اسیران دشمن و راههای آزاد سازی آنها
۹۷	نظرات اهل سنت

۱۰۱.....	آرا و نظرات فقهای شیعه پیرامون پایان یافتن دوره‌ی اسارت کافر حربی
۱۱۴.....	راه حل‌های منافات بین آیات
۱۱۸.....	حکم سیایا (زنان و بچه‌ها)
۱۲۰.....	حکم تخییر امام
۱۲۲.....	احکام اسارت باغیان و پایان دادن به دوره‌ی اسارت آنان
۱۲۳.....	نظریات تشخیص جرایم بغی و سیاسی
۱۲۵.....	شرایط بغی و باغیان
۱۲۶.....	گروه‌های بغی از نظر علمای اهل سنت و حکم آنان
۱۳۰.....	اقسام گروه‌های باغی از نظر فقهای امامیه و حکم آنان
۱۳۷.....	فصل هشتم
۱۳۷.....	پناهندگی در متون اسلامی و اسناد بین‌المللی
۱۴۰.....	پناهندگی از نظر قرآن کریم
۱۴۷.....	پناهندگی و امان دادن از منظر احادیث
۱۴۸.....	پناهندگی به عنوان عقد از نظر علم و دین: پایان امامیه
۱۵۰.....	مجوز پناهندگی و امان نامه به منزله‌ی گذشتگان
۱۵۱.....	پناهنده در منابع بین‌الملل
۱۵۲.....	انواع پناهندگی در متون اسلامی
۱۵۴.....	ماهیت حقوق پناهندگی
۱۵۶.....	تکالیف و حقوق پناهندگان و مستأمنین
۱۵۸.....	حقوق پناهنده
۱۵۹.....	حقوق پناهنده در کشور پذیرنده از منظر امامیه
۱۶۶.....	نقض شرایط و مقررات توسط پناهنده
۱۶۶.....	حقوق پناهنده در منابع و اسناد بین‌الملل
۱۷۱.....	اعلامیه اسلامی حقوق بشر
۱۷۹.....	فصل نهم
۱۸۱.....	حقوق و تکالیف بیگانگان در حوزه حقوق عمومی

۱۸۵.....	حقوق عمومی
۱۹۱.....	حقوق خصوصی بیگانگان
۱۹۷.....	تحلیل نهائی
۲۰۳.....	منابع

www.ketab.ir

مقدمه

هر چند که سخن گفتن درباره‌ی واژه‌ی اسارت، دل آزار و گزنده است؛ اما با توجه به اینکه یکی از پدیده‌هایی است که در بعضی از اوقات برای بعضی از انسانها پدید می‌آید، لذا گریزی از طرح آن نیست. برای اینکه اگر قاعده‌ها و مؤلفه‌های مرتبط با آن به خوبی بیین گردد می‌توان رنجش‌های مربوط به آن را به حداقل ممکن رساند. در همین راستاست که ادیان الهی مبنای همزیستی مسالمت آمیز را مبنای زیستن اجتماعی انسانها بشمار آورده و تمام انبیاء الهی پیروانشان را اولاً و به ذات به صلح دوستی دعوت نموده و دیگران را به اعتدال برای صلح و دوستی فرا خوانده‌اند. قرآن کریم نیز به عنوان آخرین ذخیره‌ی الهی اسارت را به عالی‌ترین شکل ممکن مطرح نموده است. «قل یا اهل الکتاب تعالوا الی کلمة سواء بیننا و بینکم» (آل عمران، ۶۴) ای اهل کتاب! بیایید بر سر سخنی که میان ما شما مشترک است بایستیم.

با محوریت واحد و فرادینی توحید به عالی‌ترین شکل ممکن این هدف برین را متحقق می‌سازد. علاوه بر آن برای رسیدن به این هدف و دعوت خویش را بر اساس منطقی معرفی نموده و راهکار راهبردی آن را فقط و تنها از سه طریق دانسته است: برهان، جدل و خطا به نیکو سه راهی که بصورت انحصاری از انسانان جامعه‌ی انسانی را به همزیستی مسالمت آمیز را دارند «ادع الی سبیل ربک بالحکمة و الموعظة الحسنه و جادلهم بالتی هی احسن.» (نحل / ۲۵). کرامت انسانی؛ دین اسلام انسان را برترین آفریده و اشرف مخلوقات می‌داند، چنانچه خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: ((ولقد کرّمنا بنی آدم و حملناهم فی البر و البحر و رزقناهم من الطیبات و فضلناهم علی کثیر ممن خلقنا تفضیلاً)) (اسراء، ۷۰) ما فرزندان آدم کرامت بخشیده آنان را در خشکی و دریا فعال ساخته از پاک‌ها بهره مند و بر بسیاری از مخلوقات برتری بخشیدیم.

اما تاریخ پر فراز و نشیب جوامع انسانی حکایت از آن دارد که تئورسین‌ها و نظریه پردازهای جوامع انسانی نتوانسته‌اند برنامه‌ی عملیاتی تحقق این ایده‌ی فرخنده را فراهم آورند، لذا در بعضی از مواقع جنگ و گریز را درمان بعضی از دردهای اجتماعی و سیاسی دانسته و برای رسیدن به اهداف خویش از آن سوء حظ برده‌اند. بدین معنا که طرفین تعارض بعد از بکارگیری ابزارهای مسالمت آمیز و ناامیدی از راه‌حل‌های مسالمت آمیز برای تحمیل اراده‌ی خویش به طرف مقابل متوسل به خشونت گردیده و از ابزار زور استفاده نموده‌اند، و جنگ به عنوان یک پدیده‌ی شوم و خسارت بار را پذیرفته‌اند، در همین ارتباط است که بحث اسارت و حقوق اسیران به عنوان یکی از مؤلفه‌های وابسته‌ی بدین جنگ، زود پیدا کرده و توجه نظریه پردازان و اندیشمندان مشفق را به خود جلب کرده است، چرا که یکی از نتایج قهری و اجتناب ناپذیر جنگ اسیر شدن عده‌ای بدست دیگران است.

لذا بحث اسارت و حقوق اسیران در جامعه‌ی اسلامی نیز قابلیت طرح یافته و از آغازین روزهای تشکیل حکومت اسلامی برای نو مسلمانان موضوعیت پیدا کرده است. اسلام در آغاز ظهور با مقاومت‌های شدید و سرنوبت‌ها، مسلحانه از سوی مشرکین مواجه شد که ناچار می‌بایست به منظور دفع دشمن و جلوگیری از تعدی از یک سو و نیز تأمین آزادی دعوت و انتشار انکار اسلامی از سوی دیگر امام مسلحانه نماید. ناگفته پیداست که پیامبر در این خصوص آغازگر هیچ جنگی نبوده است. به روایت ابن عباس از پیامبر «ص»: «ما قاتل رسول الله قوماً قط الا دعاهم. ترجمه: پیامبر هرگز با قومی آغاز به نبرد نمی‌کرد مگر اینکه قبل از آن طرف مقابل را به اسلام دعوت می‌نمود (هیشمی، ۱۹۵۳، ج ۵، ص ۳۰۴) در همین ارتباط است که امام علی (ع) به معقل بن قیس رباحی که از جانب آن حضرت به سوی شام اعزام گردیده بود می‌فرماید: «اتقی الله الذی لا ید لک من لقائه، و لا منتهی لک دونه. و لا تقاتلن الا من قاتلک». ترجمه: «ای معقل خدا را در نظر داشته باش و تقوای الهی پیشه کن، او را که از ملاقاتش

ناگزیر هستی و پایان کارت با اوست و نبرد نکن مگر با کسی که با تو بجنگد، و در بامداد و پسین که هوا خنک است (نهج البلاغه، ص ۳۷۲، نامه دوازدهم).

بر این اساس است که در این جنگهایی که بر جامعه‌ی اسلامی تحمیل می‌گردید، عده‌ای اسیر دشمن می‌گردیدند و بر عکس عده‌ای دیگر نیز به اسارت مسلمانان در می‌آمدند، لذا بطور اجمال می‌توان گفت که اسیر نمودن دشمن در حال جنگ مبنای مشروعیت و حقوقی دارد و اسلام نیز بر این مشروعیت تأکید می‌ورزد. در قرآن کریم در موارد متعددی بر این اصل تأکید دارد، آنجا که می‌فرماید: «واحدروهم واحصروهم» توبه/۵ و «فادعوا للوثاق» محمد/۴ و روایات متعددی نیز بر این مطلب دلالت دارند.

اما آنچه در این زمینه از اهمیت برخوردار است نوع نگاه قرآن و حدیث به این پدیده است، آنجا که حائل جان و تکریم جایگاه آدمی در این مرحله نیز در نظر بوده است. پیامبر اسلام «ص» پیوسته از کسب اسیران به ویژه زنان و کودکان به اسارت درآمده در جنگهای معین نهی نموده و آن را ناسرع دانسته و تقبیح می‌نماید. (ابن قدامه، ۱۴۰۴، ج ۱۰، ص ۱۰) و آن پیامبر رحمت بیاری از آنها که در پهنه جنگ در مقابل مسلمین و قدرت آنان ناتوان می‌شدند، به آنان امان می‌داد و بعضی از ایشان را تحت شرایطی خاص به عنوان اسیر در اختیار مسلمین نگاه می‌داشت. (شوکانی، ۱۹۷۳، م، ج ۸، ص ۲۰۶) و لذاست که امان خواهی به عنوان یک تاکتیک برای حفظ جان اسیران معرفی شده است. واقدی در این باره می‌گوید: «یکی از رسوم قتال اسلامی، امان خواهی است. یعنی اسلام به لشکریان دشمن مجال داده است تا قبل از به اسارت درآمدن سلاحهای خود بر زمین نهاده تسلیم شده و درخواست امان نمایند. در مقابل لشکریان اسلام موظف به پذیرفتن چنین امانی می‌باشند، البته حتی پس از اسارت نیز شخص رئیس حکومت اسلامی می‌تواند به دشمن امان عطا کند و او را آزاد نماید، چنانکه پیامبر اسلام در روز بدر از میان اسیران به ابوغره، عمرو بن عبدالله بن عمیر حجمی امان دادند و او را آزاد کردند. (واقدی، ۱۳۶۱، ص ۸۲).

موضوع اسارت و نحوه‌ی رفتار با اسیران، در حال کنونی از موضوعاتی بشمار می‌رود که پرداختن به آن با رویکردی نوین ضروری می‌نماید. درگیری‌های مسلحانه در کشورهای اسلامی مانند: لبنان، فلسطین، عراق، افغانستان، سوریه، و ... شاهد بارزی بر ادعای فوق است؛ زیرا در این نزاع‌ها افرادی به اسارت گرفته می‌شوند یا مسلمانند و یا بامسلمانان در ارتباط می‌باشند. تبیین احکام و شرایط اسارت در دین مبین اسلام و استنباط احکام فقهی و حقوقی اسیران کمک بسیار مؤثری به پاسداشت شأنت انسانی اینگونه آدمها و پاسخ روشنی به مخالفین و معاندین بشمار می‌رود که بانگش منفی به اسلام می‌پردازند. طبیعی است که تطبیق این احکام با قرار دادها و اسناد بین الملل پاسخ منطقی و قابل قبولی خواهد بود که نگرش جهانیان نسبت به احکام فرعی شرعی این دین بی دلیل روشن نماید؛ لذا این پژوهش در صدد آن است که ضمن دست یابی به احکام شرعی دین مبین اسلام به موضوع اسارت و سنجش تطبیقی آن با معاینه‌های بین الملل به این سؤال پاسخ گوید که در منابع فقه اسلامی چه احکامی درباره‌ی اسارت و حقوق اسیران وجود دارد، و این مؤلفه‌ها چه نسبتی با اسناد بین المللی و حقوق بشر دارند؟

برای دست یابی به این مهم موضوعات زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

الف- مفهوم شناسی اسارت و دست یابی به الفاظی که در متون فقهی در این باره

اشاره به مؤلفه‌های اسارت و حقوق اسیران دارند.

ب- شرایط اسارت و تعیین ملاک و معیارهایی که بر این موضوع دلالت دارند.

ج- حقوق اسیران و جایگاه اسارت در منابع و متون فقهی و مذهبی.

د- چگونگی رفتار و تعامل با اسرا در هنگام دستگیری، نگهداری و آزاد سازی.

ه- تأثیر اسارت بر روحیه‌ی اسرا و بررسی مشکلات اسیران در این ارتباط.

و- کیفیت بر خورد با اسرای مسلمان به اهل کتاب و کفار.

ز- شرایط مقرر در خصوص آزاد سازی اسرای مسلمان و چگونگی تبادل آنها.